

El Patrimoni Arquitectònic, una font per a l'ensenyament de la Història i les Ciències Socials

El pensament i la pràctica docent dels professors

Margarita Lleida Alberch

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, UNA FONT PER A
L'ENSENYAMENT DE LA HISTÒRIA I LES CIÈNCIES SOCIALS**

EL PENSAMENT I LA PRÀCTICA DOCENT DELS PROFESSORS

TESI DOCTORAL

de

MARGARITA LLEIDA ALBERCH

Codirigida per

Dr. JOAQUIM PRATS CUEVAS

Dr. JOAN SANTACANA I MESTRES

Departament de Didàctica de les Ciències Socials

Facultat de Formació del Professorat

Universitat de Barcelona

Març, 2008

APÈNDIX

PROPOSTES D'ACTUACIÓ DIDÀCTICA

SUGGERIMENTS D'ACTUACIÓ

La investigació presenta a mena d'apèndix dues propostes d'actuació didàctica: el comentari i anàlisi crític de la font arquitectònica i la visita al patrimoni arquitectònic.

Aquestes propostes didàctiques estan orientades a alumnes dels cursos superiors de l'ESO i alumnes de Batxillerat; en cap cas estan pensats per alumnes de primer i segon de l'ESO.

Com ja s'ha explicat en capítols anteriors, cal considerar qualsevol edifici patrimonial-històric com a objecte arquitectònic, com a font i com a eina didàctica per ensenyar-aprendre història i ciències socials.

Com a **objecte arquitectònic**, cal que el professor tingui present i ensenyi als alumnes els continguts i vocabulari propis de la construcció edilícia: el concepte d'arquitectura i de patrimoni arquitectònic, la tipologia de l'edifici, el llenguatge arquitectònic (materials, tècniques, elements de suport, elements sustentats, les formes...), el concepte espacial, la funció i finalitat de la construcció i especialment els processos de canvi i l'evolució que ha patit l'edifici. Cal no oblidar els criteris de les obres d'intervenció que l'han pogut modificar i alterar.

Com a **font històrica**, cal que el professor consideri els diferents tipus de continguts i coneixements que pot ensenyar i aprendre l'alumne a través de l'ús del patrimoni arquitectònic. Els continguts poden fer referència a la política, la societat, l'imaginari, l'economia, les formes de vida, la cultura, etc.

Els coneixements que es poden ensenyar i aprendre a través del patrimoni són de tres tipus: actitudinals-formatius, conceptuals-declaratius (conceptes, fets, temps històric, etc) i procedimentals-operatius.

Els continguts procedimentals són els que més interessen ja que comporten l'aplicació dels mètodes propis de la història: la crítica i anàlisi de la font arquitectònica i la recerca històrica.

Com a **eina didàctica**, cal considerar els usos que permet el patrimoni arquitectònic. Es pot utilitzar el patrimoni amb finalitats educatives diverses, es

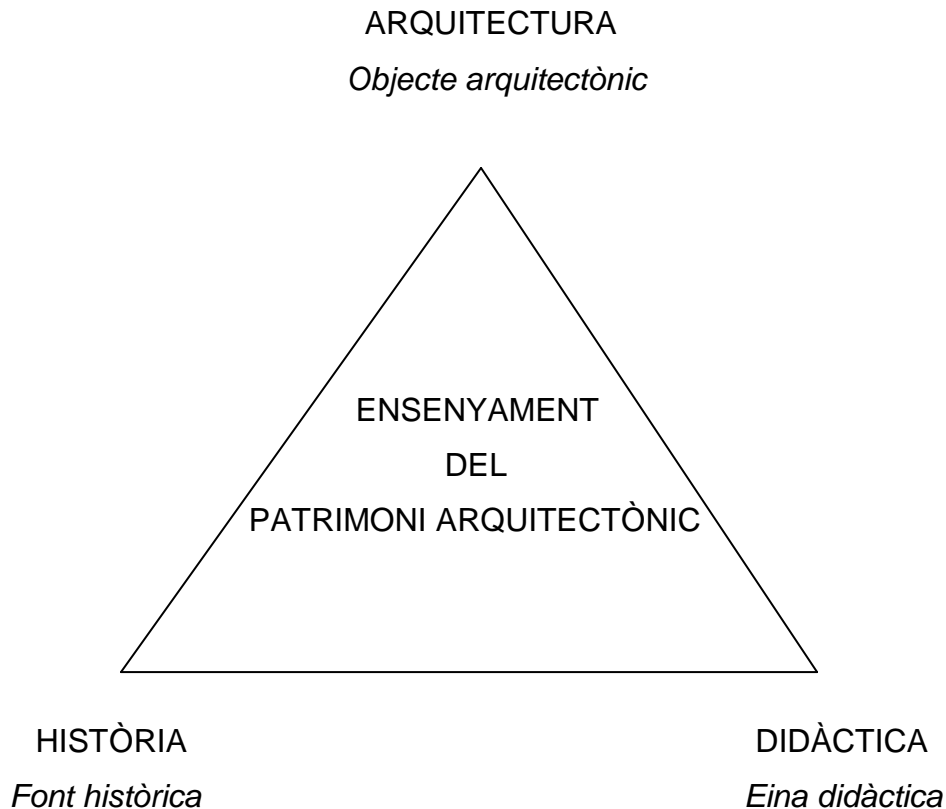
poden realitzar activitats educatives variades i es poden utilitzar recursos i materials educatius diferents.

El professor pot fer servir models d'ensenyament tradicionals de tipus expositiu, on la font serveix per corroborar i il·lustrar el que prèviament s'ha treballat a l'aula, o models basats en la recerca; en aquest cas, la font serveix de pista per descobrir la història. El patrimoni arquitectònic com a font històrica es pot fer servir en tots els nivells del Ensenyaments Secundaris i a qualsevol assignatura o crèdit.

El patrimoni arquitectònic permet al professor programar activitats didàctiques vinculades a la percepció de l'espai i els processos de canvi i permanència. Les activitats perceptives poden servir l'alumne per estimular i reforçar els seus aprenentatges.

L'ús del patrimoni com a eina didàctica pot fer-se dins l'aula o realitzant una visita.

Les disciplines que fonamenten l'ensenyament del patrimoni arquitectònic són l'arquitectura, la història i la didàctica.

A) Com fer la crítica i anàlisi de la font arquitectònica

El patrimoni arquitectònic és una font de coneixement. Cal seguir uns passos i formular les preguntes adequades a la font per poder obtenir informació històrica.

Ensenyar a fer un ús del patrimoni arquitectònic com a font històrica és un treball procedimental i per tant, és necessari aplicar uns criteris i pautes que orientin l'actuació didàctica.

És fonamental que el professor ensenyi els alumnes a formular el tipus de preguntes que són pròpies de la naturalesa arquitectònica: *quan va ser construït l'edifici?, qui el va construir?, amb quina finalitat?, quina era la seva funció?, com es va construir?, etc.*

Però, també han de formular-se les preguntes que il·lustren els aspectes referits a l'evolució i canvis que ha patit l'edifici al llarg del temps: *com ha canviat i evolucionat al llarg del temps?, quan va ser restaurat?, qui el va restaurar?, quins criteris va aplicar?, amb quina finalitat es va fer la intervenció?, com era l'edifici abans de la restauració?, etc.*

És del tot necessari assabentar-se dels aspectes sobre els criteris de l'actuació restauradora per poder valorar posteriorment l'autenticitat i fiabilitat de l'edifici com a font històrica.

És també important que l'alumne pugui comparar i contrastar imatges de l'edifici a l'actualitat i abans de les darreres intervencions.

La doctoranda proposa classificar la font arquitectònica en *primària* (si l'edifici conserva els materials i estructures originals) o *secundària*, si l'edifici ha sigut modificat per intervencions posteriors.

EL MODEL DE COMENTARI QUE PROPOSA LA INVESTIGACIÓ¹:

L'Espai educatiu: l'activitat es faria dins la institució escolar (aula, biblioteca...)

Les finalitats:

1. Que l'alumne conegui la metodologia històrica.
2. Que l'alumne practiqui procediments històrics.
3. Que l'alumne reconegui el patrimoni arquitectònic com a font històrica.

Els objectius (l'alumne hauria de ser capaç de...):

1. Saber observar i comparar els processos de canvi de l'edifici.
2. Saber classificar la fot.
3. Saber identificar la font.
4. Saber formular preguntes adequades a la font.
5. Saber extreure informació històrica de la font.
6. Conèixer nou vocabulari històric-arquitectònic.
7. Practicar la crítica externa per validar l'autenticitat de la font.
8. Practicar la crítica interna per validar la fiabilitat de la font.
9. Reconèixer l'autenticitat o falsedat del patrimoni.
10. Saber emetre un judici sobre la validesa històrica de la font.

Les seqüències d'acció ordenades que cal seguir per fer la crítica i anàlisi de la font arquitectònica harien de ser:

1. Observació i comparació d'imatges d'abans i després de les obres d'intervenció de l'edifici.
2. Classificació de la font: primària o secundària.
3. Identificació de la font: gènere, tipologia i funció.
4. Realització de la crítica externa per determinar l'autenticitat de la font.
5. Realització de la crítica interna per determinar la fiabilitat històrica i documental de l'edifici.
6. Conclusió i validació de la seva autenticitat-fiabilitat.

¹ Com ja s'ha comentat anteriorment, els dos models proposats en l'apartat de l'apèndix estan orientats a alumnes del Cicle Superior de l'ESO i els cursos de Batxillerat. Els alumnes de primer i segon de l'ESO no estan capacitats per poder realitzar la crítica externa-interna de l'edifici, així com la formulació de preguntes i hipòtesis.

QUADRE 1: PASSOS A SEGUIR PER FER L'ANÀLISI CRÍTIC AL P.A.

1) Observar i comparar imatges de l'edifici abans i després de les intervencions

2) Classificar la font: primària / secundària

Font directa (primària): Materials originaris. No intervencions

Font indirecta (secundària): Materials no originals

3) Identificar la font (classe d'edifici)

Segons gènere: arquitectura culta / popular

Segons tipologia: aúria, militar, religiosa, domèstica, fabril,...

Segons la funció: palau, castell, masia, fàbrica, ajuntament...

4) Crítica externa de l'edifici (per determinar l'autenticitat)

1. *Qui el va construir originàriament i qui l'ha restaurat?* Autoria.
2. *On està ubicat l'edifici?* Localització. En cas de trasllat, especificar.
3. *Quan es va construir?* Cronologia primigènia.
4. *Com ha evolucionat i canviat l'edifici al llarg del temps?* Cronologia evolutiva. Biografia i memòria de l'edifici fins l'actualitat.
5. *Com és el seu llenguatge?* Descripció general. Tècniques. Formes sòlides (materials, elements de suport,...). Formes buides (l'espai).
6. *És autèntic l'edifici?* Autenticitat o falsedat: el judici serà en funció de les intervencions, trasllats i actuacions realitzades.

5) Crítica interna de l'edifici (per determinar la fiabilitat)

1. *Quina era la funció i usos de l'edifici?. Quin era el context històric?.* Descripció històrica: època, imaginari, societat, activitats, personatges, vida quotidiana, etc.
2. *Quina és la funció i us actual de l'edifici?.*
3. *Per què és va construir i qui el va encarregar?.* Interpretació causal.
4. *Amb quina intenció es va construir? Amb quina intenció s'ha restaurat?.* Interpretació intencional. Criteris en la construcció originària i en les intervencions posteriors.
5. *És fiable la informació que dóna la font?.* Fiabilitat. Sempre ho és si és una font directa. No sempre ho és si ha sigut restaurada.

6) Conclusions: la validesa de l'edifici com a font històrica

B) Com realitzar les visites al patrimoni arquitectònic

El professor pot organitzar la visita a un edifici patrimonial amb els seus alumnes com una activitat curricular. Aquesta activitat implica l'ensenyament-aprenentatge de diversos coneixements, especialment els de tipus procedimental.

La visita al patrimoni arquitectònic va més enllà de la classe magistral i introdueix l'alumne en el treball de camp. La visita *in situ* sempre és una activitat motivadora que supera el saber enciclopèdic i permet l'alumne la construcció d'aprenentatges diversos: procedimentals, conceptuals i actitudinals.

No tots els edificis patrimonials permeten l'alumne la construcció de coneixements històrics. Com ja s'ha dit en capítols anteriors, hi ha edificis que per la seva descontextualització, per les obres inapropiades de restauració o per la seva complexitat morfològica dificulten la seva interpretació i comprensió. En molts casos són aconsellables els edificis que han sigut musealitzats i ofereixen materials pedagògics, tallers, etc. mostrant una clara intenció didàctica. En no ser així, serà el professor qui haurà d'elaborar aquests materials. Avui en dia són nombrosos els edificis i conjunts arquitectònics que estan preparats per oferir una bona oferta divulgativa i didàctica, encara que els criteris metodològics no queden en molts casos prou clars.

El professor ha de seleccionar les fonts arquitectòniques més adients per l'alumnat, segons els seus objectius curriculars, el nivell del grup, l'adequada intervenció de l'edifici i els recursos didàctics del mateix.

La investigadora suggereix que el patrimoni arquitectònic gestionat per les diferents administracions incorpori com a part de la informació bàsica al professorat i visitants aquests criteris i les diferents decisions preses al respecte.

EL MODEL DE VISITA QUE PROPOSA LA INVESTIGACIÓ:

Criteris en l'elecció

Els professors han de preparar acuradament la visita i no deixar aspectes a l'atzar i la improvisació. Hi ha diversos factors que incideixen en l'elecció de l'edifici:

1. Els objectius de la sortida.
2. Els continguts que es volen ensenyar.
3. Proximitat o llunyania del centre escolar.
4. L'oferta didàctica i educativa del centre de visita.
5. L'evolució, canvis i estat de conservació de l'edifici.
6. Els criteris de les intervencions i l'autenticitat i fiabilitat de la font.
7. L'estat de conservació de l'ecosistema de l'edifici i el seu context.

Quan realitzar la visita?

La investigació proposa fer-la a la meitat del desenvolupament del tema, ja que així l'alumne pot alternar els aprenentatges de tipus deductiu i corroborar el que ja ha estudiat prèviament a l'aula, amb els de tipus inductiu a partir de la recerca de nova informació.

Finalitats

1. Que l'alumne practiqui la recerca històrica.
2. Que l'alumne realitzi treball de camp.
3. Que l'alumne tingui contacte directe amb la font .
4. Que l'alumne construeixi nous coneixements .
5. Que l'alumne es motivi.

Objectius de la visita (l'alumne ha de ser capaç de...)

1. Aplicar el mètode històric.
 - a. Identificar algun enigma o pregunta a resoldre sobre l'edifici i sobre els personatges històrics.
 - b. Formular hipòtesis que donin resposta a les preguntes plantejades.
 - c. Fer preguntes adequades a la font arquitectònica.

- d. Cercar informació.
 - e. Analitzar la validesa i fiabilitat històrica de l'edifici.
 - f. Donar resposta a les preguntes, problemes o enigmes.
 - g. Verificar les hipòtesis inicials.
 - h. Treure conclusions.
2. Observar i descriure l'edifici.
 3. Conèixer nou vocabulari.
 4. Elaborar explicacions sobre el passat.
 5. Percebre i vivenciar l'espai arquitectònic.
 6. Experimentar emocions.
 7. Vincular l'espai construït amb la vida d'uns personatges del passat.
 8. Relacionar l'edifici amb el temps històric.
 9. Relacionar l'edifici amb el context històric.
 10. Identificar i reconèixer els diferents espais en una plànol.
 11. Comparar l'edifi: com era abans i com és ara.
 12. Elaborar un informe sobre la visita.

Seqüenciació

La investigació proposa realitzar unes activitats d'ensenyament-aprenentatge abans de la visita, el dia de la visita i després de la visita a l'edifici patrimonial. Abans de la visita (a la classe) es concreten els objectius i continguts, proporcionant el professor el tipus d'informació necessària per l'alumne.

El dia de la visita, l'alumne construeix el seu propi coneixement a partir de la percepció, l'observació, descripció i anàlisi històric de l'edifici.

Finalment, i de nou a l'aula, es fa una posta en comú sobre els objectius estipulats inicialment i les conclusions elaborades per cada grup d'alumnes.

Estratègies didàctiques

La visita al patrimoni és un procediment heurístic. Les activitats educatives impliquen al professor i l'alumnat. En unes ocasions, l'alumne treballarà sol i habitualment, en grup.

L'estratègia que ha dissenyat la investigació és la següent:

1. *Motivar* l'alumne prèviament a la visita. Per fer-ho, el professor presentarà a cada grup de treball un enigma o problema a resoldre. Per una altra part, els informarà sobre la conveniència de realitzar cada grup un reportatge fotogràfic.
2. *Implicar* l'alumne en la realització i organització de la visita. Cada grup de treball haurà de cercar alguna informació sobre l'edifici a visitar i el període històric: societat, economia, parts de l'edifici, construcció...
3. *Informar* l'alumne d'alguns aspectes difícils com és l'evolució, canvis i restauracions que ha patit l'edifici. També informació de tipus general.
4. *Percebre i humanitzar l'arquitectura*: és necessari que l'alumne percebi l'espai arquitectònic com a un espai vivencial i humà, un lloc on estar-hi ell mateix (consciència del jo), on estar amb els altres (consciència del grup) i on van estar les persones d'altres temps (consciència dels personatges històrics). Cal vincular aquells murs amb la vida d'uns personatges, uns individus que van viure, patir, treballar...com els propis alumnes. La percepció de l'espai ha de permetre *l'experiència humana* de l'arquitectura, despertar sentiments i emocions.
5. *Ordenar les activitats de la visita*: en primer lloc, i de manera individual, realitzar activitats perceptives sobre l'espai i l'arquitectura. En segon lloc, i ja com a treball de grup, descriure els diferents aspectes i valors arquitectònics (parts, materials, tècniques, colors...). I finalment, arribar a la construcció de coneixements històrics a través del treball de grup.
6. *Combinar activitats d'aprenentatge* de tipus deductiu i altres de tipus inductiu. En algunes situacions, l'alumne comptarà amb coneixements ja sabuts; en altres, haurà de cercar nova informació i buscar respostes a les preguntes, problemes o enigmes plantejats prèviament.
7. *Alternar models d'ensenyament* de tipus expositiu-receptiu amb altres per descobriment.
8. *Utilitzar tots els suports tecnològics* a l'abast de l'alumne i recursos didàctics del centre patrimonial.
9. *Avaluar* l'activitat: després de la visita, cada grup ha de presentar els resultats, les respostes a cada enigma, la verificació de les hipòtesis i consensuar entre tots la validesa de l'edifici com a font històrica.
10. *Organitzar* una mostra fotogràfica i entre tots escollir la millor fotografia.

QUADRE 2: ESTRATÈGIES I ACTIVITATS DE LA VISITA

	Estratègies	Activitats d'ensenyament -el professor-	Activitats d'aprenentatge -l'alumne-
1. ABANS DE LA VISITA	Motivació de l'alumne. Preparació treball de camp Presentació imatges de l'edifici (abans-ara)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Establir objectius 2. Escollir l'edifici 3. Documentar-se sobre la memòria històrica 4. Determinar continguts visita. 5. Explicar l'evolució, canvis i criteris d'intervenció de l'edifici. 6. Plantejar als alumnes algun problema, pregunta o enigma a resoldre. 7. Explorar idees prèvies 8. Informar d'aspectes generals 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Cada grup de treball ha de cercar informació: d'un personatge, de l'edifici, d'algun fet... 2. Reconèixer en un plànol les parts 3. Visualitzar diapositives i imatges de l'edifici abans de les restauracions i ara. 4. Realitzar algun exercici d'empatia descriptiva. 5. Descriure com imagina l'edifici 6. Realitzar fris cronològic (tota l'evolució) 7. Plantejar hipòtesis. 8. Organitzar-se cada grup pel dia de la visita: material, càmera fotos, distribuir-se les tasques....
2. TREBALL DE CAMP. VISITA AL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC	2.1. Percepció de l'espai Consciència del "jo"	<ol style="list-style-type: none"> 1. Donar informació i pautes 2. Acompanyar al grup 3. Donar breus explicacions 4. Respondre preguntes 	<p>ACTIVITATS INDIVIDUALS:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Observar l'entorn i l'edifici per fora. 2. Determinar mesures "a ull" 3. Recórrer diferents espais 4. Tocar els diferents materials 5. "Escoltar" l'edifici, la seva sonoritat 6. Explicar les sensacions que tenen 7. Qualificar les mesures, materials, colors, els espais... 8. Dibuixar algun element i la planta 9. Fotografiar l'interior i exterior 10. Fer una pluja d'idees sobre què els suggereix l'edifici i que els fa sentir.
	2.2. Descripció de l'edifici Consciència del "nosaltres"		<p>ACTIVITATS EN PETIT GRUP:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cercar informació general sobre l'edifici (planells, cartells, ordinadors, fotografies, plànols, maquetes,...). 2. Narrar la història de l'edifici des de l'origen a l'actualitat 3. Explicar les darreres intervencions 4. Descriure les formes sòlides: materials, murs, columnes, arcs, dintells, cobertes. 5. Descriure les formes buides: Parts de l'edifici, els espais, la planta. 6. Explicar les tècniques constructives. 7. Reconèixer la tipologia d'edifici i comparar les funcions socials de l'edifici al llarg del temps. Proposar nous usos. 8. Participar en un taller de construcció
	2.3. Construcció del coneixement històric Consciència "d'ells"		<ol style="list-style-type: none"> 1. Revisar les preguntes, problemes i hipòtesis inicials. 2. Respondre qüestions sobre el context històric del període que interessa (activitats, economia, imaginari, societat, fets...) 3. Respondre qüestions sobre el client que va encarregar l'obra. La intenció. 4. Cercar informació sobre algun personatge que va viure allà. 5. Classificar la font. 6. Donar resposta a les hipòtesis. 7. Veure un audiovisual.
3. DESPRÉS	Avaluació activitat Judici a la font	<ol style="list-style-type: none"> 1. Actúa de moderador 2. Ajuda a consensuar criteris i conclusions de les hipòtesis 3. Avalua la tasca feta pel grup 4. Valora didàcticament la visita 	<p>TOT EL GRUP - CLASSE.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Posta en comú. Valoració de la sortida. 2. Revisió preguntes, problemes i resposta a les hipòtesis. 3. Judici crític a la font. ¿És autèntica i fiable? 4. Mural a l'aula: fotografies, vocabulari i coneixements bàsics de la visita. 3. Presentació del quadern de camp de cada grup (dossier)